

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Prof. Dr. Eşref BUHARALI Özel Sayısı/ Special Issue Dedicated to Prof. Dr. Eşref Buharalı,
Kasım/November 2024, ss. 379-392.

Geliş Tarihi–Received Date: 13.05.2024 Kabul Tarihi–Accepted Date: 08.07.2024

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

ANTHONY JENKINSON’UN GÖZÜNDEN TATAR ÜLKELERİNDEKİ RUS İŞGALİ

 <https://doi.org/10.53718/gttad.1483452>

 İBRAHİM YEŞİLYURT*

ÖZ

Anthony Jenkinson, 1558 yılında İngiliz Moskova Şirketine bağlı olarak Rusya, Tataristan ve Türkistan bölgelerini gezmiş, Kazan ve Astrahan gibi Ruslar tarafından kısa bir süre önce işgal edilmiş Tatar ülkelerine uğramıştır. Bu ülkelerdeki halkın yaşadığı yıkım, ölüm ve diğer felaketler hakkında önemli bilgiler vermiştir. İngiltere, XVI. yüzyılda İspanya ve Fransa ile rekabet içinde olarak, Çin ve Hindistan’a giden alternatif yolları keşfetmek istiyordu. Bu amaçla Kuzey Buz Denizi veya Rusya üzerinden Çin’e ulaşılabileceğini varsayarak, çeşitli kaşifleri bölgeye yollamıştı. İngiltere, kuzey yolu ile Çin’e ulaşmayı başaramasa da Rusya ile ticarî ve diplomatik ilişkiler kurmayı başarmıştı. Bu ilişkilerin sonucu olarak 1555 yılında İngiliz Moskova Şirketi kurulmuş ve Kraliçe tarafından tekel haline getirilmişti. Şirket bölgedeki ticari fırsatları incelemek için çeşitli kâşif ve araştırmacıları bölgeye yolladı. Şirket, bu keşif seferleri sayesinde bölgedeki diplomatik ilişkileri, pazarları, ticari riskleri öğrenmek amacındaydı. Bu bağlamda bölgeden gelen raporlar; siyasi yapıdan, kültürel özelliklere kadar birçok bilgiyi içeriyordu.

Bu kaşiflerden biri olan Anthony Jenkinson, 1557 yılında Rusya’dan Çin’e doğru yolculuğa çıkmış ve yol üstünde gördüklerini kayıta geçirmiştir. Norveç’in kuzeyinden dolaşarak Rusya’ya gelen Jenkinson, Moskova’da Çar IV. İvan’ın konuğu olmuştur. Sarayda ağırlanan Jenkinson, Çara ve saray hayatına dair önemli görgü tanıklarından birisidir. Jenkinson, Çardan Tatar ülkelerine doğru gitmek için izin almış ve yanına Tatar bir tercüman verilerek yola çıkmıştır. Yol boyunca Kazan, Kasım, Astrahan ve Buhara gibi önemli Türk şehirlerine uğramıştır. Bu şehirlerden Kazan ve Astrahan, henüz birkaç sene önce Ruslar tarafından ele geçirilmiş olması, Jenkinson’u ilk işgal yıllarına ait önemli görgü tanıklarından biri yapmaktadır. Yol boyunca Nogaylar, Türkmenler gibi konargöçer Türk boylarına rastlayan Jenkinson, bunların yaşam tarzları hakkında önemli bilgiler vermiştir. Seyahati boyunca bulaşıcı hastalıklar, haydutlar, açlık ve susuzluk gibi çeşitli tehlikeler atlatan Jenkinson, savaşlar ve bahsedilen tehlikeler yüzünden yolculuğunu tamamlayamamıştır. 1561, 1566, 1571 yıllarında tekrar Doğuya doğru yolculuğa çıksa da Çine ulaşmayı başaramamıştır. Buhara’da sonlanan 1558 gezisinin ayrıntıları, yazdığı anılar, mektuplar ve haritalar ile günümüze kadar ulaşmıştır.

Rus, Tatar, Nogay, Türkmen ve Özbek Türklerinin günlük yaşamlarına dair kendi bakış açısından bilgiler veren Jenkinson, döneme dair önemli kaynaklardan biri kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra Osmanlı, Safevî ülkelerine de uğrayan Jenkinson, bu ülkelerin kültürel yaşamlarına dair bilgilere de yer vermiştir. 1553’te Halep’te bulunduğu sırada Kanuni Sultan Süleyman ve ordusunun geçişine şahit olmuş ve gördüklerini ayrıntılı biçimde aktarmıştır. Padişah ile paşalar, yeniçeriler, sipahiler ve diğer ordu mensuplarının teçhizatları ve kıyafetleri hakkında bilgiler veren Jenkinson, burada bulunduğu sırada şahsı için ticarî imtiyazlar almıştır ki bu durum İngiltere ve Osmanlı ilişkilerinin başlangıcı açısından önem arz etmektedir. Jenkinson, ayrıca Batı Avrupa ve Akdeniz’de birçok ülkeyi gezmiştir. Seyahatleri ve anıları ilk defa 1589 yılında Richard Hakluyt tarafından *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation* adlı eserde yayınlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anhony Jenkinson, Moskova Şirketi, Rus, Tatar, Rus İşgali.

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE, E-Posta: ibrahim.y.1@ogr.iu.edu.tr, ORCID ID: 0009-0005-0273-3579.

THE RUSSIAN OCCUPATION OF THE TATAR COUNTRIES: AN ACCOUNT BY ANTHONY JENKINSON

ABSTRACT

Anthony Jenkinson was an English explorer and merchant who traveled extensively through Russia, Tataristan, and Turkestan in 1558 on behalf of the Muscovy Company. He visited Tatar lands like Kazan and Astrakhan, which had recently been conquered by the Russians, and provided valuable information about the destruction, death, and other calamities that the people of these countries had experienced. In the 16th century, England was in competition with Spain and France and sought to discover alternative routes to China and India. Assuming that China could be reached via the Northern Sea Route or through Russia, England sent various explorers to the region. Although England was unable to reach China via the northern route, it did establish commercial and diplomatic relations with Russia. In 1555, the English Muscovy Company was founded and granted a monopoly by the Queen as a result of these relations. The company dispatched various explorers and researchers to the region to investigate commercial opportunities. The company aimed to learn about the diplomatic relations, markets, and commercial risks in the region through its expeditions. Reports from the region covered a wide range of topics, from political structure to cultural characteristics.

One of these explorers, Anthony Jenkinson, embarked on a journey from Russia to China in 1557 and documented his observations along the way. Jenkinson, who arrived in Russia via Norway's north, was hosted by Tsar Ivan IV in Moscow. Hosted in the palace, Jenkinson was one of the important eyewitnesses of the Tsar and court life. Jenkinson obtained permission from the Tsar to travel to the Tatar lands and set out with a Tatar translator. He visited important Turkic cities like Kazan, Kasim, Astrakhan, and Bukhara along the way. Kazan and Astrakhan had been captured by the Russians just a few years before. This makes Jenkinson one of the most important eyewitnesses to the early years of the occupation. Jenkinson also encountered nomadic Turkic tribes like the Nogais and Turkmens along the way and provided valuable information about their lifestyles. Jenkinson faced various dangers along his journey, including infectious diseases, bandits, hunger, and thirst, and was unable to complete his journey due to wars and the aforementioned dangers. He attempted to travel eastward again in 1561, 1566, and 1571, but was unable to reach China. The details of his 1558 journey, which ended in Bukhara, have survived to this day thanks to his memoirs, letters, and maps.

Jenkinson, who provides information about the daily lives of Russian, Tatar, Nogay, Turkmen and Uzbek Turks from his own perspective, is considered one of the important sources for the period. Jenkinson also visited Ottoman and Safavid lands and provided information about their cultural lives. In 1553, he witnessed the passage of Sultan Suleiman the Magnificent and his army in Aleppo and described what he saw in detail. Jenkinson, who provided information about the equipment and clothing of the sultan, pashas, janissaries, sipahis, and other army members, obtained commercial privileges for himself while he was there. This is significant in the context of the beginning of Anglo-Ottoman relations. Jenkinson also traveled extensively throughout Western Europe and the Mediterranean. His travels and memoirs were first published in 1589 by Richard Hakluyt in the work titled *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*.

Keywords: Anthony Jenkinson, Moscovy Company, Russian, Tatar, Russian Occupation.

GİRİŞ

Avrupa devletleri arasında bir yarış haline gelen Cathay'ın (Çin'in Avrupalılarca kullanılan eski ismi) ve Hindistan'ın zenginliklerine ulaşma arzusu, Marco Polo'nun seyahatnamesi ile popülerleşmiştir. Cathay kavramı Çin'in kuzeyinde devlet kurmuş Kitai veya Kitan (Türkçe; Hitay, Kara Kitay) denilen boyun isminden gelmektedir. Bu isim zamanla Çin'in genel ismi olarak da kullanılmaya başlanmıştır.¹ Çok zengin olduğu söylenen Cathay ve genel bağlamda doğu, sadece ticarî olanaklarının cazibesi açısından değil İslâm dünyasına karşı doğudan gelecek potansiyel bir askerî müttefik olarak da görülmekteydi. Avrupalıların bakış açısı William Miller tarafından kitabının *The Fantasy World of the Orient* kısmında şöyle aktarılmıştır:

‘‘Muhammedilerin toprakları Afrika ve Asya'ya doğru ne kadar uzanıyor? Hangi insanlar onların sınırları dışında yaşıyor? İslâm nasıl atlatılıp, kuşatılabilir? Bu tür sorular XV. yüzyılda bazı Hristiyan Prenslerin aklına tutunmuştu.’’²

¹ Henry Yule, *Cathay and the Way Thither, Volume 1: Being a Collection of Medieval Notices of China*, Cambridge University Press, 2010, s. 126.

² William Miller, *A History of the United States*, Dell, 1962, s. 15.

İBRAHİM YEŞİLYURT

Doğudaki Cathay, Hindistan ve Büyük Kağana dair efsaneler, Prester John³ efsanesiyle birleşmiş, bu bağlamda Doğuyla doğrudan etkileşim, genişlemek için çok dar seçenekleri olan Avrupalılar için tek yol olarak görülmüştür.

Portekizliler, Afrika'nın batısından dolaşarak Doğu'ya ulaşan yolları aşamalı olarak keşfettiler. XV. yüzyılda Portekizliler tarafından alternatif yolların varlığının keşfi, Doğu ile doğrudan ticareti mümkün kılmıştır. (1488) İspanyollar ise doğuya ulaşmak için batıya yelken açtılar ve yanlışlıkla yeni bir kıta olan Amerika'yı keşfettiler (1492).⁴

XVI. yüzyılda İngiltere, doğuyla Portekiz, İspanyol ve Venedik tekeli olmadan ticaret yapmak için alternatif yollar bulma arayışına girmiştir.⁵ Bu alternatif yollardan biri "kuzey doğu yolu" adı verilen Buz Denizini kullanarak Rusya üzerinden Çin'e ve Hindistan'a giden varsayımsal yoldu.⁶ Daha önce kuzeybatı yönünde keşifler yapan Sebastian Cabot'un öncülüğünde Hugh Willoughby ve Richard Chancellor, kuzeydoğu yolunun bulunması için Buz Denizi ve Beyaz Denize keşif yolculuğu yapmışlardır. Hugh Willoughby, 1553 yılında gemisinin buza sıkışması sonrası tüm mürettebatı ile beraber hayatını kaybetmiş, Richard Chancellor ise Moskova'ya ulaşmayı başarmış ve Çar IV. İvan (1547-1583) ile ticarî ayrıcalıklar üzerinde anlaşma yapmıştır.⁷ Richard Chancellor'un "Moskova'yı keşfi" Moskova Şirketi'nin başlangıcı sayılmaktadır.⁸ Kraliçe I. Mary (1553-1558) tarafından ticarî imtiyazların tanınması ile şirket resmî olarak 1555 yılında krallık tarafından tekel haline getirilmiştir.⁹

İngiltere bu devirde ürettiği malları, özellikle de yün ve çeşitli tekstil ürünlerini satacak pazar bulamıyor ve çeşitli mali sıkıntılar çekiyordu. Anonim bir belge olan *Distresses of Commonwealth*'de ülkedeki genel durum şu şekilde aktarılmıştır:

"Kraliçe fakir, krallık yorgun, soylular fakir ve zayıf, iyi subaylar ve askerler eksik, halk kargaşa içinde, adalet yerini bulmuyor, Sulh hakimleri makamlarını hak etmiyorlar, her şeyde; yemede, içmede ve giyside aşırılık var. Aramızda ayrılıklar var. Fransa ve İskoçya ile savaşlar var. Fransız Kralının bir eli Calais'de bir eli İskoçya'da, sağlam düşmanlarımız var ama sağlam dostlarımız yok."¹⁰

Bu şekildeki girişimler oldukça pahalı ve riskli olmasına, dokuz gemiden beşinin kaybedilmesine rağmen keşiflere devam edilmiştir ki bunda, Londra'ya gelen olumlu raporların oldukça etkisi olmuştur. Richard Chancellor, Rusya'daki ticarî olanakları şöyle tarif etmiştir:

"Rusya, insan ve toprak yönünden bereketlidir, emtia yönünden zengindir... Somon ve Morina balıkçılığında çok iyilerdir... Çok yağları vardır... ülkenin kuzeyinde kırk çok fazladır..."¹¹

Chancellor diğer ticarî malları ve Çarın sarayını tarif ettikten sonra Rusya ülkesini ve askerlerinin düşmanları olan Türklere ve Tatarlara benzerlikleri hakkında da bilgiler vermiştir:

"...Burada bırakacağım, ondan ve sarayından artık bahsetmeyecek, bunun yerine onun toprakları ve tebaası, insanların doğası ve savaşma gücü hakkında bilgi vereceğim. Dük birçok ülkenin lordu ve imparatorudur. Fevkalade güce sahiptir. İki yüz veya üç yüz bin kişilik ordu çıkarabilir. Kendisi asla iki yüz bin kişiden az bir orduyla savaşa gitmez. Eğer giderse ülkesinin sınırlarını sayısı hiç de az olmayan savaşçılarla takviye eder: Livonya sınırına kırk bin adam, Letto sınırına altmış bin adam, Nogay Tatarlarına doğru altmış bin adam. İlginç olan şudur ki (Çar) savaşlarına asla çiftçi ve tüccarları (asker olarak) götürmez. (Çarın) tüm adamları atlıdır. Sayıları otuz bini bulan topçular ve ameleler müstesna hiç yaya (asker) kullanmaz. Atların

³ Bu konu hakkında bkz:Fatih Durgun, "Batılıların Doğu Hakkındaki Tahayyüllerine Özgün Bir Örnek Olarak Presbyter Johannes (Prester John) Efsanesinin Ortaya Çıkışı: 1165 Öncesi", *Akademik Hassasiyetler*, C.7, S. 14, Aralık 2020, s. 71-94.

⁴ Kolombus keşfettiği toprakların yeni bir kıta değil "Hindistan" olduğu konusunda ısrarcı olmuştur. Yeni bir kıta olduğunun fark edilmesinden sonra dahi "Hind" isminin kullanımı devam etmiştir. Örneğin III. Murad'a sunulan Amerika kıtası hakkındaki "Tarih-i Hind-i Garbi" kitabının ismi "Batı Hindin Tarihi"dir. Bu konuda bkz: Hilder, F. F. "Origin of the Name 'Indian.'", *American Anthropologist*, C.1, S. 3, 1899, s. 545-49.

⁵ Hasan Baktır, "17. Yüzyılda İngiliz Tüccarlar ve İpek yolu: Keşifler Dönemi'nde İngiliz Tüccarların İpek Yolu'na Ulaşma Teşebbüsleri", *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, C. 3, S. 1, 2018, s. 151-159.

⁶ Kit Mayers, *North-East Passage to Muscovy*. Sutton Publishing, 2005, s. 30.

⁷ Olga Dmitrieva, *Britannia & Muscovy: English Silver at the Court of the Tsars*, Yale University Press, 2006, s. 11.

⁸ Richard Hakluyt, Samuel Purchas, *The Origin and Early History of the Russia or Muscovy Company*, Londra 1830, s. 5.

⁹ E. Goldsmid. *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation, collected by Richard Hakluyt, Preacher, Vol. III: North-Eastern Europe and Adjacent Countries, Part II: The Muscovy Company and the North-Eastern Passage*, E. & G. Goldsmid, Edinburgh 1886, s. 101.

¹⁰ Kit Mayers, *The First English Explorer: The Life of Anthony Jenkinson (1529-1611) and His Adventures on the Route to the Orient*, Matador, 2016, s. 37.

¹¹ John Pinkerton, *A General Collection of the Best and Most Interesting Voyages and Travels Volume 1*, Longman, Hurst, Rees, and Orme, 1810, s. 16.

ANTHONY JENKINSON'UN GÖZÜNDEN TATAR ÜLKELERİNDEKİ RUS İŞGALİ

tamamı Türkler gibi okçudur ve Türklerinki gibi yaylara sahiptirler. Ayrıca Türkler gibi kısa (atlara?) binerler. Göğüslerinde tabaka zırhları ve başlarında zırhlı miğfer vardır.....”¹²

Rusya ve İngiltere arasında ticarî ilişkilerin diplomatik bir araç olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Christopher Burrough'un¹³ raporuna göre, İngiltere'nin Rusya ile düşmanları arasında barışa aracı olması diplomatik açıdan bir büyük bir fırsattır. Burrough:

“Eğer majesteleri, durum icap ederse, onunla (Rus Çarı), İsveç ve Lehistan arasında arabulucuk yapmayı teklif etmesi (iyi olacaktır), çünkü Ruslar, onlar tarafından istila edilmekten korkarlar ve barış için ne gerekirse yaparlar. Çünkü onlar Tatarlar gibi diğer tarafta düşman istememektedirler.”¹⁴ demektedir.

Çar batı (İsveç ve Lehistan) ve doğu (Tatarlar) ile iki cepheli bir savaşı doğal olarak istememiştir. Görünen o ki Moskova Şirketi ve ticarî ilişkiler iki tarafa da çeşitli şekillerde fayda sağlamıştır.

1. Jenkinson'un Rusya Öncesi Gezileri ve Osmanlı Ülkesine Uğraması

Jenkinson 8 Ekim 1529 yılında, Leicestershire'a bağlı Market Harborough kentinde doğmuştur.¹⁵ İki kız, dört erkek evladı olan bir ailenin ikinci oğlu olarak varlıklı bir ailede büyümüştür. Oxford Üniversitesinde de bir süre eğitim gören Jenkinson, denizcilik ve seyrüsefer yapmayı da öğrenmiştir.¹⁶ Aynı zamanda coğrafyacı olan Jenkinson, gördükleri yerlerin bir kısmının haritalarını çıkarmıştır. Hazırladığı haritalar 1570'te *Theatrum Orbis Terrarum* adlı atlada ve Gerardus Mercator'a ait dünya haritası dahilinde kullanılarak yayınlanmıştır.¹⁷ Jenkinson'a ait anılar ise ilk defa Richard Hakluyt tarafından, 1589 yılında *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*¹⁸ adlı eserde kullanılmış, hatıralarının ve mektuplarının tamamı yalın halde Hakluyt Society¹⁹ üyesi Edward Delmar Morgan ve British Museum üyesi Charles Henry Coote tarafından 1886 yılında derlenmiştir.²⁰

On yedi yaşında deniz aşırı yolculuklarına başlayan Jenkinson, Rusya öncesi gezdiği ülkeleri şöyle tarif etmektedir:

“İlk olarak Flandre ülkesine geçtim ve tüm alçak ülkeleri²¹ gezdikten sonra Almanya'ya gittim. Alpleri geçerek İtalya'ya seyahat ettim. Oradan Piyemonte, ardından Fransa topraklarını ayrıntılı biçimde gezdim. Ayrıca İspanya ve Portekiz Krallıklarına da uğradım. Tüm Levant denizi boyunca yelken açtım, tüm önde gelen adalara uğradım. Örneğin Rodos, Malta, Sicilya, Kıbrıs, Candie (Kandiye/Iraklion, Girit) ve öteki çeşitli adaları gezdim. Yunanistan, Mora, Ahaya topraklarının bazı yerleri ve Eski Korint şehrinin bulunduğu yeri gezdim. Büyük oranda Türkiye, Suriye ve Küçük Asya'daki öteki toprakları da gezdim. Lübnan Dağlarını geçip Şam, ardından Samarya, Celile, Filistin, Kudüs ve tüm kutsal topraklara uğradım. Cezayir, Cola (Kaliea/ Koléa), Bona (Annâbe), Trablus(garp), Gollet²² ve Tunus Körfezi gibi Afrika'daki çeşitli yerlerde bulundum... ”²³

Jenkinson, bahsettiği gibi Rusya'ya gidişinden önce Osmanlı ülkesine gelmiş ve Sultan I. Süleyman'ın Safevîlere karşı yaptığı sefere şahitlik etmiştir. 1553 yılında Halep'te bulunan Padişahı ve ordusunu ayrıntılı bir şekilde tarif etmiştir. Jenkinson dönemin diğer Avrupalıları gibi padişahı *Grand Signior* veya *Great Turke* şeklinde kayıta geçirmiştir.

Halep'te ordunun geçişini ve askerlerin kıyafetleri ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır:

“Büyük Sinyör'ün, diğer adıyla Büyük Türk'ün, öntünden Esperes (Sipahi) adıyla bilinen çok cesur, 6.000 kadar hafif süvari geçti. Bunların tamamı al giysiler giymişti.

Ardından on bin kadar adına Nortan²⁴ denilen adamlar geçti. Bunlar Büyük Türk'ün haraçgüzarıdır. Hepsi sarı rengi kadifeden giysiler ve başlıklar giyiyorlardı. Aynı renkten, iki fit uzunluğunda zengin bir şekilde süslenmiş cübbeleri ve ellerinde Türk usulü yayları vardı.

¹² Age, s. 18.

¹³ Christopher Burrough, Moskova şirketine bağlı bir başka gezgin ve tüccardır. Rusya dışında İran'a da gitmiştir.

¹⁴ Anthony Jenkinson, *Early Voyages and Travels to Russia and Persia by Anthony Jenkinson and other Englishmen*, ed. Edward Delmar Morgan ve Charles Henry Coote. New York 1886, s. CX.

¹⁵ Mayers, *The First English Explorer: The Life of Anthony Jenkinson (1529-1611) and His Adventures on the Route to the Orient*, s. 20.

¹⁶ Age, s. 20.

¹⁷ Krystyna Zykula, “Unexpected 16th Century Finding to Have Disappeared Just After Its Printing – Anthony Jenkinson's Map of Russia, 1562”, *Cartography - A Tool for Spatial Analysis*, Ed. Carlos Bateira, 2012, s. 119-152

¹⁸ Bkz: Richard Hakluyt, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation, C. 1*, Londra 1599.

¹⁹ Eski keşif seyahatlerine ait metinleri derlemeye ve yayınlamaya çalışan topluluktur. 1846 yılında kurulmuştur.

²⁰ Jenkinson, *age*, s. IV.

²¹ Bugün ki Benelüks ülkeleri olan Hollanda, Belçika, Lüksemburg topraklarını kastetmektedir.

²² Jenkinson burada büyük bir ihtimalle Türkçe “gölet” kelimesini kastetmektedir. Bu su, Morgan'ın açıklamasına göre Tunus Gölü ile Tunus Körfezi arasındaki su bağlantısıdır. Bkz. Jenkinson, *age*, s. 342.

²³ Hakluyt, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation, C. 1*, s. 411.

²⁴ Jenkinson'nun burada adını verdiği rütbenin, unvanın veya askeri birliğin kimlere işaret ettiği belirsizdir.

İBRAHİM YEŞİLYURT

Ardından, Türkçe'de Sancak (beyi) olarak adlandırılan (ağır zırhlı, dört süvari)²⁵ subayı geçti. Hepsi kadifeden al giysiler giymişti. Her birinin sancağı altında on iki bin ağır zırhlı süvarisi vardı. Kafalarında morrionları²⁶ ile iyi silahlıydılar. Sıkı bir düzende yürüyorlar ve yanlarında kendi dillerinde Simittero (Şimşir, kılıç) denilen kısa bir kılıç taşıyorlardı.

Ardından, on altı bin kadar Büyük Sinyör'ün kulu olarak çağrılan Yeniçeriler geçti. Hepsi yaya ve arkebüz²⁷ taşıyan (yeniçeriler, padişahın) korumasydılar. Hepsi mor ipeğe bürünmüştü. Kafalarında garip bir şekil oluşturan Coucullucia (kukuleta) denilen başlık vardı. Başlık şu şekilde giyilirdi: Alın kısmı beyaz kadifeden yapılmış bir baş zırhına benziyordu ve aynı renkte tıpkı bir Fransız kapüşonu gibi arkaya doğru uzanıyordu. Baş zırhının ön kısmında, bir fit uzunluğunda dik duran gümüş bir sütun vardı. Bu sütun, kuyumcuların elişiyle değerli taşlarla zenginçe süslenmişti. Sütunun tepesinde ise, yürürken cesur bir şekilde dalgalanan büyük bir tüy demeti bulunuyordu.

Ardından bin kadar Peyk²⁸ geldi. Tümü altın (rengi) giymişti. Yarı arkebüz diğer yarı ok sadaklarıyla beraber Türk yayları taşıyor, sıkı bir düzende geçiyorlardı.

Ardından, üç tane çok iyi silahlı adam geçti. Koşumlarının üstü Türk usûlü leopar derisiyle kaplıydı. Kafalarında morrionları ve saldırıya hazır halde dik duran mızraklarının ucuna doğru kan renginde boyanmış at kılından nişanları (tuğ) vardı. Bunlar Türk'ün şahsının mübarizleriydiler.

Ardından gümüş renginde giyinmiş yedi Peyk geldi. Hepsi de yine aynı şekilde gümüş rengi giydirilmiş ve en değerli taşlar, zümrütler, elmaslarla cömertçe süslenmiş ve işlenmiş, yedi atın üstündeydiler.

Ardından, altı tane daha Peyk geldi. Hepsi altın (rengi) giyinmişti. Elllerinde yayları, bellerinde Türk usûlü fawchionları (falchion)²⁹ vardı.

Ardından, Büyük Türk'ün kendisi, tüm görkemi ve muhteşemliği ile geldi. El ve yüz hareketleri muhteşem majestelerini yansıtıyordu. Her tarafında altın (rengi) giymiş bir tane peyk vardı. Kendisi de fevkalade bir beyaz ata biniyordu. Ata üstü en değerli taşlarla beyaz bir cübbe giydirilmişti. Kafasından başlayan fevkalade bir ipek keten karşımı, 15 yard uzunluğunda bir kumaş parçası vardı. Bu Kalküta kıyafetlerine benzemesine rağmen çok daha fevkalade ve zengin görünümlüydü. Tacının ucunda ise deve kuşu tüyleri vardı, atı ise her yönden bakanlar için fevkalade bir görünüm vermekteydi.

Ardından, altı tane genç ve iyi hanımefendi geçti. Çok iyi Hackney³⁰ atlarının üzerinde oturuyorlardı. Gümüş renginde, erkeklerin usûlünde giyinmişlerdi. Kıyafetlerinin üzeri çok iyi değerli taşlarla ve incilerle süslenmişti. Başlarında kuyumcu işi başlıklar vardı. Her iki yandan sarkan tutamlar kan kadar ala boyanmıştı. Elleriindeki turnaklar da aynı renge boyanmıştı. Hepsinin her yanında iki tane hadım, ellerinde eski usûl küçük yaylar vardı.

Ardından, tüm ordunun baş komutanı, Büyük Paşa geçti. Al dolman³¹ giymişti. Onun üstüne ise kısa fakat fevkalade bir giysi giymişti. Yanında korumalığını yapan hepsi de al giyinmiş elli Yeniçeri vardı. Tümü de Büyük Türk'ün Yeniçerileri gibi iyi silahlanmıştı.

Ardından, üç bin kadar yaya köleyle beraber üç paşa daha geçtiler.

Ardından, bir bölük çok cesur ve çok iyi silahlı dört bin atlı geçti. ''³²

Geçenlerin süslü kıyafetleri ve ordunun genel zenginliği, bir tüccar olan Jenkinson'u oldukça etkilemiş gözükmektedir. Jenkinson Halep'ten sonra "300.000 kişi ve 200.000 erzak taşıyan deveden" oluşan ordunun doğuya gittiğini, Fırat Nehri'ni geçerek İran'a yürüdüğünü söylemektedir. Verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre Jenkinson, Osmanlı'nın Safevîlere karşı yaptığı 1552-1554 seferine denk gelmişti. Kafkasya üzerinde yapılan bu seferde Safevîler yenilmiş ve Amasya antlaşması imzalanmıştır. ³³

Padişah sefere çıkmadan kendisine ticaret yapma ve güvenli seyahat hakkı vermiştir:

²⁵ Jenkinson burada "men of armes" ifadesini kullanmıştır. Bunun doğrudan çevirisi "silahlı adamlar" olsa da Jenkinson'un kastı, eş anlama sahip "man-at-arms" ifadesi olsa gerektir. Bu ifade Fransızca "homme d'armes" ifadesinin karşılığıdır. Bu terim geç orta çağ ve erken modern dönemde ağır zırhlı süvariler için kullanılan bir ifadeydi. Eş anlamlı "gens d'armes" ifadesi "gendarme" ifadesine dönüşmüş daha sonraları ilk anlamından çıkarak kırsal (askerî) polis anlamına dönüşmüştür. Bu sözcük Türkçe'ye "Jandarma" olarak geçmiştir.

²⁶ Başın üst tarafını koruyan yüz kısmı açık zırhlı miğfer.

²⁷ Arquebus veya Arquebuse, 15. yüzyılın sonlarından itibaren kullanılan fitilli ve yivsiz ateşli bir silahtır. Dipiçi ve ilk defa tetik aksamına sahip olması ile modern silahların arketipi olarak öne çıkmaktadır.

²⁸ Jenkinson burada "Page of Honour" ifadesini kullanmıştır.

²⁹ Bir tür kılıç. Bazı türleri hafif eğimlidir ve Türk kılıçlarına benzerler.

³⁰ İngiltere'de türetilmiş at ırkı. Güçlü ve zarif olmalarıyla bilinirler ve törenlerde kullanılırlar.

³¹ Türk kökenli uzun askerî gömlek. Macarlar tarafından Avrupa'ya yayılmıştır.

³² Richard Hakluyt, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*, C. 2, Londra 1599, s. 112.

³³ Remzi Kılıç, "Kânunî Sultan Süleyman'ın Tebriz Seferi (1548-1549) ve Nahçıvan- Revan-Karabağ (1552-1554) Seferleri ve Sonuçları", *Journal of Universal History Studies*, C.3 (Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue), 2020, s. 191 – 215.

ANTHONY JENKINSON'UN GÖZÜNDEN TATAR ÜLKELERİNDEKİ RUS İŞGALİ

“Sultan Süleyman vs. Suriye’deki Trablus (Trablusşam), Konstantiniyye, Mısırdaki İskenderiye ve diğer hükümlerimiz altındaki kasaba ve şehirlerin, tüm Vali, Sancak (beyi), Kadı ve diğer yargıçları, memurları, tebaasına: Size buyruğumuzdur ki bu mektubu taşıyan İngiltere’deki Londra’dan tüccar Anthony Jenkinson ve ona tabii tüccarları gördüğünüz vakit...”³⁴

Görünen o ki Jenkinson, Fransızlara verilen kapitülasyonların henüz İngilizlere verilmemesinden dolayı bu belgeyi kendisi ve mahiyeti için özel almak zorunda kalmıştır. Bunu yine kendisine verilen izin belgesinde görmek mümkündür:

“...Ülkelerimiz, topraklarımız ve egemenliğimiz altında olan yerlerde; Fransızlar ve Venediklilerin özgürlükleri, ayrıcalıkları ve mümkün olan daha fazlası, engelleme ve zorlamaya uğramadan (ticaret yapması için Jenkinson’a verilmiştir). Fransız milletinin, Venediklilerin, topraklarımızdaki diğer (milletlerin) temsilcilerine ve konsüllerine buyruğumuzdur ki, hangi liman ve vilayette olurlarsa olsunlar, Anthony Jenkinson ve onun tüccarları, hizmetçileri, korumaları, malları zorluğa, tacize ve ücrete tabii tutulmayacaktır. Çünkü bizim buyruğumuz ve arzumuz, onun bizim topraklarımızda sıradan gümrük ücreti haricinde ücret ödememesidir.”³⁵

Jenkinson’un, Osmanlılar ilgili verdiği diğer bilgiler, Rusya gezisi sonrası Safevîlere yaptığı ziyaret vasıtası ile dolaylı yoldan aktarılmaktadır.

2. Jenkinson’un İlk Rusya Gezisi ve İşgale Tanık Oluşu

Richard Chancellor’un 1557’de bir Rusya dönüşü, gemi kazasında ölmesi üzerine; Anthony Jenkinson, Moskova Şirketinin başına geçmiştir. Jenkinson’un şirketin başına niye getirildiği ve yolculuk için neden seçildiği konusunda maalesef bir bilgiye sahip değiliz.³⁶ Kanaatimiz daha önceki gezileri, diplomatik tecrübeleri ve becerilerinin bunda rol oynadığıdır. Rusya seyahatinin ayrıntıları anılarında ve yazdığı mektuplarla korunmaktadır. 1557’de ilk defa Rusya’ya doğru seyahate çıkmıştır. Güzergâh ise şu şekildeydi: Londra’dan yola çıkmış, Norveç’in kuzeyi geçilerek, Kola Yarımadası dolaşmış, St. Nicholas Körfezine (Beyaz Deniz) gelinmiştir. Buradan güneye doğru eski Novgorod topraklarını geçerek, 1558’de Moskova’ya ulaşılmıştır.

Jenkinson saraya kabul edilmiş ve yanında getirdiği Kraliçenin mektuplarını Çarın sekreterine vermiş ve Çarın huzuruna kabul için tercüme edilmelerini beklemiştir. Çarın yanındaki kimseleri tarif ederken 12 yaşında bir gençten bahsetmektedir:

...İmparatorun huzuruna varıp elini öptüm. Kendisi değerli taşlarla fevkâlade süslenmiş altın bir taç giyiyor ve elinde altından asası ile yüksek ve güzel bir tahtta³⁷ oturuyordu. Onun iki yard uzağında kardeşi oturuyordu, onun yanında ise 12 yaşında bir oğlan olan Kazan İmparatorunun (Hanının) varisi vardı, (bu ülke Rus) İmparatoru tarafından sekiz sene önce ele geçirilmişti...³⁸

Kazan tahtının varisi olarak geçen 12 yaşındaki bu genç, Sefa Giray Hanın (1524-1549) oğlu Ötemiş olup, Kazan’ın düşmesinden sonra Moskova’ya getirilmiş ve vaftiz edilip kendisine Dimitri adı verilmiştir.³⁹

Jenkinson, katıldığı ziyafeti anlatırken Çarın masasında bulunan ve batıdaki Livonya Savaşına katılan Tatarlardan şu şekilde bahsetmektedir:

“...(Çarın) bir tarafında ise genç Kazan İmparatoru (Hanı) ve çeşitli soylular oturmaktaydı. (Masada) çok türden elçiler, öteki yabancılar ve aynı şekilde (her türden) Hristiyanlar ve kafirler vardı. Bunlar farklı farklı görünümlere sahip altı yüz kişiydi. Bunlar adı geçen salonda yemek yerlerken, diğer salonda 3000 kadar savaştı Tatar yemek yemektedir. Bunlar İmparatorun Lyyfflanderlılara (Livonyalıları) karşı yaptığı savaşta hizmet etmek için atanmışlardı ve (Çara) çok kısa süre önce kendilerini bağlamışlardı.”⁴⁰

Jenkinson’un Rusya’ya geldiği sırada Livonya savaşları başlamıştı. Baltık Paganlarına karşı yapılan Haçlı seferlerinden sonra bölge Hristiyanlaşmış, topraklar haçlı şövalyelerinin eline geçmişti. XVI. yüzyıla gelindiğinde Kuzey Baltık’ta şövalyelerin gücü zayıflamış, bölgede çeşitli siyasî yapıları içine alan Livonya Birliği kurulmuştu. Rusya Baltık ticaretine erişmek için Livonya Birliğine savaş açmıştı. Danimarka, İsveç ve Polonya ise Livonya tarafında savaşa katılmıştı. 25 yıl süren savaşlarda Rusya Baltık topraklarına egemen olmuş, kendine tabii bir krallık kurmuştu.⁴¹

³⁴ Hakluyt, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*, C. 2, s. 126.

³⁵ Age, s. 126.

³⁶ Mayers, *The First English Explorer: The Life of Anthony Jenkinson (1529-1611) and His Adventures on the Route to the Orient*, s. 39.

³⁷ Jenkinson’un ifadesi ile “chaire of estate”. Bu ifade ile oturağın sıradan bir oturak değil, törenlerde kullanılan özel ve süslü bir taht olduğu anlaşılmaktadır.

³⁸ Hakluyt, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*, C. 1, s. 312.

³⁹ Jenkinson, s. 13.

⁴⁰ Hakluyt, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*, C. 1, s. 313.

⁴¹ Stewart P.Oakley, *War and Peace in the Baltic 1560-1790*, Routledge, Londra ve New York 1992, s. 24.

Jenkinson'un bir diğer gözlemi, Çarın Tatarların vaftiz edildiği Neva Nehrindeki törene katılması üzerinedir. Aktardığına göre buraya gelen Çar "Tatar usûlü" giyinmiş ve vaftiz olma sürecini izlemiştir. Çar IV. İvan'ın ülke yönetimindeki demir yumruğunu Jenkinson şöyle tarif etmektedir:

"İmparator büyük güç sahibidir: öyle ki çok ülkeler ele geçirmiştir: Lyfflanderler (Livonyalılar), Lehler, Lettolar, İsveçliler; ayrıca Tatarlar ve Samoyed denilen "gentile"⁴² boyu. Böylece hükmü altındaki yerler çok genişlemiştir. Halkını ağır bir boyunduruk ile yönetmektedir: ne kadar küçük olursa olsun tüm kararlar için ondan izin alınmalıdır. Yasaları onları delenler için çok serttir."⁴³

Özellikle Batı tarihyazımı, Çar IV. İvan'ı, tiran, despot, ve zalim bir kişilik olarak yazma eğiliminde olmuştur. Geç tarihyazımında Rusça грозный (Groznyı) ifadesinin karşılığı olarak verilen "Korkunç, Terrible" bunu yansıtmaktadır. Kendi döneminde böyle bir ifade ile çağrılmayan⁴⁴ IV.İvan'ı Jenkinson, adıyla bile çağdırmaktan kaçınmakta ve ad vermeden Rus İmparatoru olarak yazmaktadır. Karmaşık bir kişiliğe sahip olan İvan, hükmettiği sürede paranoyası giderek artmış ve kendisine rakip olabilecek soyluları опричники⁴⁵ (Opriçniki) gibi devlet aygıtlarıyla baskıya uğratmıştır.

Jenkinson, Çarın izniyle Moskova'dan ayrılp kendisinin Boghar adını verdiği Buhara'da bitecek ilk yolculuğuna çıkmıştır. Yanına yine kendisinin tolmach olarak aktardığı tolmaç veya dilmaç olarak geçen Tatar bir tercüman verilmiştir. Ayrıca yanına gittiği ülkelerde serbestçe gezebilmesi için Çarın imzasını taşıyan belgeler almıştır.

Jenkinson, Moskova'dan güneydoğuya doğru yola çıkmış, altıncı günde Kasım(ov) şehrine gelmiştir. Burası hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Altıncı günde Cassim (Kasım) denilen başka bir kaleye geldik. Bir zamanlar değerli Kazan şehrinin imparatoruymuş şimdi Rus İmparatoruna tabii olan Vtzar Zegoline (Şah Ali) burayı yönetmekteydi."⁴⁶

Jenkinson ardından henüz 6 sene önce Ruslar tarafından ele geçirilen Kazan'a uğramıştır. Ruslara karşı büyük direniş ise henüz iki sene önce bastırılmıştı. Jenkinson Kazan'ı şöyle tarif etmektedir:

"Kazan güzel bir şehirdi. Rus veya Tatar usûlünde (yapılmış), yüksek bir tepenin üzerine kurulmuş güçlü bir kalesi var. Surları ahşap ve topraktan yapılmış. Fakat şimdi (Rus) İmparatoru bu eski surların yıkılmasını ve tekrardan yonu taşından yapılmasını emretmişti. Tatarların elindeyken çok zengin ve varlıklı bir şehirdi. Kendi krallıklarına (Kazan Hanlığı) sahiptiler. Rusları savaşta, diğer tüm uluslardan daha çok uğraştırdılar. Dokuz yıl geçti, Rus imparatoru burayı zapt etti ve kralını esir aldı. Çok genç olan kral vaftiz edildi ve diğer iki Kazan kralı ile (Rus) sarayında yaşamak için getirildiler. Her biri, saltanatları tebaalarının iç karışıklıklarından dolayı (kendilerine) tehlike oluşturması yüzünden (kaçmışlar ve) birkaç defa Rus imparatoruna sığınmışlardı. Böylece şimdi, Rus (İmparatorunun) sarayında eskiden Kazan İmparatoru olan üç prens vardır ve bunları (Rus) İmparatoru, büyük bir şerefle (ağırlamaktadır)."⁴⁷

Kazan Hanlığının ve öteki Tatar ülkelerinin işgali, dönemin Rus kaynaklarında çeşitli şekillerde meşrulaştırılmaktadır. Rus yöneticiler bu dönemde "Kazan sorununun çözümü" için çeşitli fikirler öne sürmekteydiler. Rus düşünür Ivan Peresvetov ve Kilisenin başını çektiği şahin kanadı ise doğrudan Kazan Hanlığının tasviyesini istiyordu.⁴⁸ Dini gerekçelerin yanında Tatar köle akınlarının nihai olarak sonlandırılması da bu kesimin istekleri arasındaydı. Rus kronikleri işgali şu şekilde anlatmaktaydı:

"...Tanrının lütfu, Ortodoks Çar İvan Vasileviç'in yüce inancı ve kalbinin arzusu ile Tanrı onu, Allahsız Tatarların üstüne (gönderdi), inançlı hükümdarımız onların Müslüman inancını yok etti. Camilerini yıktı ve tahrip etti. İnancıyla onların karanlık mekanlarını aydınlattı. Oraya Tanrının kiliselerini inşa etti ve Ortodoksluğu getirdi. Burada başpiskoposluk tesis etti..."⁴⁹

İşgalden sonra diğer iddialar da Rus yönetiminin patronajı altında şekillendi ve tarihyazımına geçti: XV. yüzyıldan başlayarak Kazan tahtı için mücadele eden taraflara, Rusların müdahalesi ve yardımı, Kazan'ın Rus patrimonisine geçtiğinin göstergesi olarak Rus kaynaklarınca kabul edildi.⁵⁰ İkinci iddia ise eski Rurik

⁴² Yaygın kullanımıyla "Yahudi olmayan" veya "topluluk dışından kimse" anlamına gelen sözcük burada "pagan" anlamında kullanılmıştır. Öteki Hristiyan (Leh, İsveç vb.) ve Müslüman (Tatarlar) toplulukların aksine Samoyedler kendi şamanistik ve animistik inanışlarını devam ettiriyorlardı.

⁴³ Hakluyt, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*, C. 1, s. 313.

⁴⁴ Edward L. Keenan, "How Ivan Became "Terrible"", *Harvard Ukrainian Studies*, C. 28., S. 1/4, 2006, s. 521-542.

⁴⁵ 1565 yılında kurulan özel koruma gücü.

⁴⁶ Hakluyt, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*, C. 1, s. 324.

⁴⁷ *Age*, s. 324.

⁴⁸ Ihor Şevçenko, "Muscovy's Conquest of Kazan: Two Views Reconciled", *Slavic Review*, C. 26, S. 4, Aralık 1967, s. 541-547.

⁴⁹ Jaroslaw Pelenski, "Muscovite Imperial Claims to the Kazan Khanate", *Slavic Review*, C. 26, S. 4, Aralık 1967, s. 559-576.

⁵⁰ *Age*.

ANTHONY JENKINSON'UN GÖZÜNDEN TATAR ÜLKELERİNDEKİ RUS İŞGALI

döneminde bu bölgenin Rus toprağı olduğuydu. Ayrıca “Kılıç Hakkı” kavramı da Tatarlara yönelik yapılan propagandaların içerisindeydi.⁵¹

Jenkinson, Kazan şehrinden sonra Nogay ülkesine inmiştir, buradaki durumu da şöyle aktarmaktadır:

“...Muhammed'in kanunlarına tabii olan buranın sakinleri, 1558 yılında tamamıyla yok edilmişlerdi. Ben Astrahan'dayken aralarında iç savaş vardı. Bunun yanında öyle ya da böyle yüz bin kişinin üstünde bir nüfusu etkileyen açlık, bulaşıcı hastalık ve benzeri belalar vardı. Bu bölgede böyle bir hastalık daha önce görülmemişti. Nogay topraklarının büyük otlakları olmasına rağmen Ruslarla yapılan uzun ve zalim savaşlardan dolayı arazi âtil durumdaydı...”⁵²

Jenkinson, Rus savaşının ardından gelen felaketleri bu şekilde aktarmaktadır. İç savaş, açlık, hastalık yüz binden fazla insanın hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Jenkinson, Nogayların sosyal hayatı hakkında ise şu bilgileri vermektedir:

“Nogaylar müreffeh iken şöyle yaşarlardı: (toplulukları) Ordalara bölünmüş şekildedir, her ordanın kral gibi boyun eğdikleri Murse(Mirza) denilen bir yöneticisi vardır. Köy ve damları olmayıp açık alanlarda yaşarlar. Her Murse (Mirza) veya kralın kendi ordası yani insanları ile onların eşleri, çocukları ve davarları⁵³ vardı. Bir otlağı tükettiler mi ötekine geçerlerdi. Bir yerden bir yere hareket ettiklerinde çadırlarını develerle çekilen arabalara yerleştirirlerdi. Bu (çadırı beraber) eşleri, çocukları, tüm servetleri, ki çok azdır, taşınırdı. Her erkeğin cariyeler dışında dört veya beş eşi olurdu. Para kullanmazlar ve davarları kıyafet ve öteki ihtiyaçlar için takas ederlerdi. Uzman oldukları savaş dışında sanata ve bilime önem vermezler, çoğunlukla konargöçer olup zenginlikleri çok sayıda davarlarının olmasına bağlıdır. Özellikle at eti başta olmak üzere, çok fazla et yerler, kısırak sütü içip sıklıkla sarhoş olurlar, bunlar hırsızlığa ve cinayete meyyaldir. Buğday ekmezler, ekmek yemezler, bunu yapan Hristiyanlarla dalga geçerler çünkü bu (onlara göre) bizim gücümüzü azaltıyormuş. Otun başını yiyip, içkiyi de aynı şeyden içtiğimizi söylerler. (Oysa biz Nogaylar/Tatarlar) çok fazla et tüketip, süt içtiğimiz için gücümüz fazladır derler.”⁵⁴

Jenkinson'un, Nogaylara dair verdiği diğer bilgi de şu şekildedir:

“Peroulogog'dan⁵⁵ ayrılırken her iki yanımızda da yaban (araziler) vardı. Yol üstünde çok büyük bir Nogay sürüsü⁵⁶ gördük. Yukarıda bahsettiğimiz gibi yayılıyorlardı. Çadır gibi evlerini binin üstünde devenin çektiği arabalarla çok garip bir usülle taşıyorlardı. Uzaktan bir kasaba gibi gözüküyordu. Orda, Smille (İsmail) denilen bir mirzaya aitti. (İsmail) Nogay prenslerinin (beylerinin) en büyüğüydü ve diğerlerinin tamamını öldürmüş veya yerinden etmişti. Kendi (kanından) kardeşlerine ve çocuklara merhamet etmeyen (İsmail), Rus İmparatoru ile barış yapmış, isteğini almıştı: Tek başına yönetmek. Böylece devamlı olarak ölümcül savaşlar yapmış Ruslar ve Nogaylar, aralarında barış tesis etmişlerdi.”⁵⁷

Jenkinson'un Kırım Tatarları hakkında verdiği bilgiler ise şu şekildedir:

“Cama (Kama, Çulman) Nehrinin tersine doğru Astrahan'a giden İtil (Volga) Nehrinin sağında kalan ülkenin adı Kırım'dır. Buranın insanları Muhammed'in kanunlarına tabiidir ve büyük oranda Nogaylar gibi yaşarlar. Ruslarla devamlı şekilde savaş yaparlar ve Büyük Türk'e güvenip, destek alırlar.”⁵⁸

Jenkinson ardından Ruslar tarafından ele geçirilen Astrahan'a varmıştır. Burada Rus işgalinin “500 büyük botla” desteklendiğini anlatmaktadır. Jenkinson'un uğradığı şehir, eskisinin 10 km aşağısına kurulan Yeni Astrahan'dı ve eski şehir ise işgal sürecinde yakılmış ve yıkılmıştı. Osmanlı Devleti'nin 1569 Astrahan Seferi bu şehire yapılmıştır.⁵⁹ Yeni şehir Jenkinson'un bahsettiği gibi İtil Nehrinin Hazar Nehrine dökülen kısmındaki adacıklara kurulmuştu. Jenkinson yeni kurulan Astrahan şehrini şöyle tarif etmektedir:

“Temmuz'un on dördünde eski bir kaleyi geçtik, bu eski Astrahan'dı. Eski kale sağ yanımızda kalırken yeni Astrahan'a geldik. Rusya İmparatoru 1552'de yani altı yıl önce burayı ele geçirmişti. Moskova ile Astrahan'ın arasında yaklaşık altı yüz lig (yaklaşık 3000 km) mesafe vardır. Astrahan'ın kasabası tepe tarafındaki adamın üzerinde yer alır. Aynı yerde kalesi de vardır. Kalenin toprak ve ahşaptan duvarları vardır.

⁵¹ Age.

⁵² Hakluyt, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*, C. 1, s. 325.

⁵³ Jenkinson burada *cattle* ifadesini kullanmıştır. *Cattle* güncel İngilizce 'de *siğir* anlamına gelse de eski İngilizce'de küçükbaş ve büyükbaş tüm hayvanlar için kullanılıyordu. *Cattle* sözcüğü nihayetinde Latince *capitale* (sermaye) sözcüğüne dayanır ve eski anlamıyla taşınabilir malların tümüne denirdi. Benzer bir gelişim Türkçe 'de de vardır. Davar sözcüğü anlam daralmasına uğramış; mal, mülk anlamından çıkarak sadece hayvanlar için kullanılan bir terime dönüşmüştür.

⁵⁴ Hakluyt, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*, C. 1, s. 325.

⁵⁵ Jenkinson' göre Tın (Don) Nehri ile İtil (Volga) Nehri arasındaki dar bölge. Bkz: Jenkinson, *age*, s. 55.

⁵⁶ Jenkinson burada “we saw a great heard of Nagayans,” ifadesini kullanmıştır.

⁵⁷ Hakluyt, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*, C. 1, s. 325.

⁵⁸ Age, s. 325.

⁵⁹ Kürşad Köse, “Rus ve Osmanlı Kaynaklarına Göre Osmanlı Devleti'nin 1569 Astarhan Seferi”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 3, Ocak 2020, s. 63-76.

*Kasabanın da pek güzel ve güçlü olmayan topraktan bir duvarı vardır. Subayların ve öteki soyluların kaldığı yerler hariç evler sade ve basittir. Ada ağaç ve otlaktan yoksundur ve toprak buğday ekmeye uygun değildir. Havada hastalıklar vardır, öyle sanıyorum ki bunun nedeni burada yaşayan yegâne balıkların özellikle de Sturğionların (Mersin Balığı) et ve ekmeğe kıtlığı yüzünden, (avlanması) ardından sokaklara ve evlere (açık bir şekilde) asılmasıdır. Bunlar yenmek için bu şekilde kurutuluyor fakat bu çok sayıda sineği kendine çekiyordu. Böylece hiçbir yerde görülmemiş bir büyük vebaya sebep oluyordu.*⁶⁰

Jenkinson, bahsi geçen hastalık ve Ruslar tarafından öldürülmüş Tatarlar hakkında da şu bilgileri vermektedir:

*“...Burada çok sayıda (Tatar) ölmüştü. Tüm yerler ölüyle doluydu. Bunlar hayvan gibi gömülmemiş bir şekilde açıkta duruyor, acınası bir görünüş oluşturmuyorlardı. Birçoğu da Ruslar tarafından (köle olarak) satılmıştı. Geri kalanları da adadan sürüldüler. Bu sırada bu ahlâksız, kötü kavmi Hristiyan yapmak mümkün olabilirdi, eğer Rusların kendileri iyi Hristiyanlar olsalardı, gerçi (Ruslar) başkasına nasıl merhamet gösterirler, kendilerine bile göstermiyorlar! Ben oradayken kendi anne babaları tarafından satılan bin kadar iyi Tatar çocuğunu satın alabilirdim. İngiltere’de altı penslik fiyata karşılık gelecek bir top ekmeğe almak mümkündür fakat bu sırada böyle bir emtiaadan daha önemli ihtiyaçlarımız vardı...”*⁶¹

Jenkinson’un belirttiği gibi insanlar, katliamlar, hastalık ve açlık yüzünden ölmüş veya öldürülmüş, bir kısmı sürülmüş durumdaydılar. Jenkinson’un belirttiğinin aksine buradan bir Tatar kızı aldığı yönünde kanıtlar vardır. Çünkü çok genç yaşta bir Tatar kızının İngiltere’ye götürüldüğü bilinmektedir. Jenkinson, Henry Lane’e gönderdiği mektupta kızın ismini *Aura Soltana* olarak vermiştir:

*“Sana işlerinde yardım etmesi için Richard Johnson’u gönderiyorum. Böylece sana Aura Soltana için en içten teşekkürlerimi iletmış oluyorum. Seni Tanrı’ya emanet ediyorum, sana yüreğince sağlık versin.”*⁶²

Aura Soltana’nın, Kraliçe Elizabeth’in yanına gönderildiği ve vaftiz edilerek Ipolita⁶³ isminin verildiği anlaşılmaktadır.⁶⁴ Shakespeare de dahil çeşitli edebî eserleri etkileyen ve göndermeler yapılan Aura, dönemin çeşitli belgelerinde nadiren adıyla anılmaktadır.⁶⁵ Örneğin bir belgede Elizabeth, saraya yakın kadınlara hediye verirken adı Aura olduğu varsayılan bir Tatar kadınına da hediyeler verdiği kaydedilmiştir.⁶⁶

Jenkinson Astrahan’ı Rusların en ileri ele geçirdikleri yer olarak tarif etmektedir. Astrahan’ı terkeden kabile; Yayık Nehrinin bittiği yere inmiş ve Mirza İsmail’e bağlı olan Saraycık adlı kasabaya gelmiştir. Jenkinson, burada bir Tatar tarafından hayatın nasıl kurtarıldığını da şu şekilde aktarmaktadır:

*“Burada hiç ticaret yapılmıyor bu yüzden para kimsenin işine yaramıyor. Herkes savaşçı, çoban ve hırsızlığa, cinayete meyyal. Yayık Nehrine karşı demirlemiş halde tüm adamlarımız karadaydı. Ben ve beş Tatar hariç. Çünkü o sırada çok hasta halde yatıyordum. Bu Tatarlardan birisi kutsal bir adam olarak biliniyordu çünkü Mekke’den gelmişti. Bu sırada otuz kadar, iyi silahlanmış adam botla geldi. Bizim teknemize yanaşıp güverteye çıktılar. Bunu gören Azy (Hacı) diye çağrılan kutsal Tatar, onlara ne olduklarını sordu ve bir dua okudu. Bu avareler de kendilerinin soylu olduklarını beyan ettiler. Kendi ülkelerinden kovulmuş halde yaşıyorlardı. Rus veya kendilerinin caphar (kafir) diye çağırdıkları öteki Hristiyanların teknede olup olmadığına baktıklarını söylediler. Azie (Hacı) ise onlara cesurca burada hiç (kafir) olmadığını söyledi. Kolay kolay delmedikleri töreleri usûlünde yemin etmişti, böylece avareler (hacının) sözlerine inanıp ayrılmışlardı. Bu namuslu Tatar sayesinde yoldaşlarım ve mallarım kurtulmuştu.”*⁶⁷

Jenkinson yolculuğuna devam ederek tekneyle Mangışlak’a gelmiş ve buradaki Türkmenlerle ticaret yaptığını anlatmıştır. Ürgenç şehrini ziyareti sırasında buradaki Türk ülkelerinin yönetim şeklini ve yaşanan iç karışıklıkları şöyle tarif etmiştir:

“... (Ürgenç Şehri) dört sene içerisinde yedi defa iç savaşta el değiştirmişti. Bundan dolayı çok az tüccar vardı ve çok fakirlerdi... Hazar Denizinden Ürgenç şehrine kadar olan topraklara Turkeman (Türkmen) toprakları denir. Daha önce bahsi geçen Azim Han’ın ve beş kardeşinin tebaasıdırlar. Aralarından biri olan baş kralın lakâbı olan Candır (Han/Kan). Fakat kendi dolaştığı topraklarının dışında ona çok az itaat eden vardır. Her biri kendi toprak parçalarının kralıdır. Aralarında sevgi olmayıp, hep birbirlerini yok etmeyi dilerler. Çünkü her biri çeşitli (farklı) kadından değildir. Çoğunlukla babalarının cariye olarak tuttuğu Hristiyan veya

⁶⁰ Hakluyt, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*, C. 1, s. 326.

⁶¹ Age, s. 326

⁶² Age, s. 305.

⁶³ Efsanevi Amazon kraliçesinin ismidir.

⁶⁴ Andrea Bernadette, *The Lives of Girls and Women from the Islamic World in Early Modern British Literature and Culture*, University of Toronto Press, Toronto 2017, s. 26.

⁶⁵ Age, s. 27.

⁶⁶ “Copy of an Original Order of Queen Elizabeth”, *Gentleman’s Magazine and Historical Chronicle*, C. 24, Londra 1754, s. 164.

⁶⁷ Hakluyt, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*, C.1, s. 327.

ANTHONY JENKINSON'UN GÖZÜNDEN TATAR ÜLKELERİNDEKİ RUS İŞGALI

pagan kölelerin çocuklarıdır. Tüm Han ve Sultanların, genç kızlar ve oğlanlar hariç dört ve beş eşleri vardır. Bu prensler arasında savaşlar olduğu zaman, ki nadiren olmadığı olurdu, eğer yenilen öldürülmezse yandaşlarıyla yabana kaçır, suya yakın yerlerde güçlerinin yettiği tüccar kervanlarını soyarlardı. Bu habislikle güç kazanıp kardeşlerini istila edene kadar yaşar dururlardı.”⁶⁸

Yine Ürgenç bölgesindeki insanlarını ve yaşam şekillerini şu şekilde aktarmaktadır:

“...İnsanlar kasaba veya yabanda mesken tutmaz ve bir yerden bir yere çok fazla olan hayvanlarıyla göçerlerdi. Bunların evcil veya yabani develeri, atları, koyunları vardı. 60 veya 80 pound, İri ve büyük (yağlı,etli) kuyruklu koyunları vardı. Burada çok fazla yabani at vardı ve Tatarlar çoğu zaman şahinleriyle bunları öldürürlerdi.

Şahinler, hayvanların boyunlarına ve başlarına hızlıca saldırmak için salınırlar. Kovalamaca ve şahinin darbeleri ile hayvan yorulur. O zaman avcı, avını takip eder ve oku veya kılıcı atı öldürürdü. Bu topraklarda çimen bitmez fakat davarların yediği belirli çalılar ve fundalıklar hayvanı çok semirtir.

Tatarlar ister şahincilikte (doğancılık) olsun ister başka eğlencede; asla yay, ok ve kılıçları olmadan at binmezler. Bu insanlar için altın, gümüş ve öteki sikkelerin bir işlevi yoktur. Bir kıyafetleri veya başka ihtiyaçları eksik olursa davarlar ile takas ederler. Ekmekleri yoktur ne ekerler ne biçerler, fakat fevkalade et tüketirler. Eti özellikle de at etini küçük parçalara bölüp, iştahlıca avuç dolusu yerler. En baş içkileri ekşimiş kısırak sütüdür. Daha önce Nogaylar hakkında dediğim gibi bununla sarhoş olurlar. Bu ülkede gemiyi yüklediğimiz körfeze gelene kadar nehirler ve öteki su kaynakları yoktur. Aralarında iki günlük mesafeler olan kuyular hariç sular tuzludur. (Tatarlar) iki ayaklarını altlarına alarak (bağdaş kurarak) eti yerde yerler. Aynı bu şekilde dua da ederler. Sanat ve zanaatları yoktur, aylakça yaşar, büyük topluluklar halinde yazıya (düz yere) oturur, boş boş konuşup tasarılar yaparlar.”⁶⁹

Jenkinson yolculuğunun devamında tekrardan soyguncularla karşılaşmıştır. İç savaşlarda yabana sürülen prenslerden birinin kırk adamla soyguna hazırlandığını öğrendiklerini ve kervanlarındaki Tatarların tehlikeye rağmen devam edip edilmemesi için bir tür ritüel yaptıklarını belirtmektedir:

“...Kervanı kutsal adam olarak bilinen (çünkü Mekke’de bulunmuştu) bazı Tatarlar durdurmuştu. Dua etmek ve yolculukta bize ne olacağı, kötü kimselerle karşılaşıp karşılaşmayacağımıza dair kehanette bulunacaklarını söylediler. Tüm kervan bunu onayladı. Belli bir koyunu alıp öldürüp kürek kemiklerini aldılar. Kemikleri önce kaynatıp sonra yaktılar. Ardından koyunun kanını alıp kemiklerin tozuyla karıştırdılar ve bununla çeşitli harfler yazdılar. Başka ritüeller ve sözlerle şu kehanete ulaştılar: düşmanlarla ve hırsızlarla (çok büyük bir dert bile olsa) yüzleşmeliyiz, böylece onları yenebiliriz. Biz bunlar büyü olduğu içi inanmadık fakat (daha sonra) doğru çıktığını gördük.”⁷⁰

Jenkinson ve kervanı, özellikle ateşli silahların yardımıyla haydutları püskürtmüşlerdir. Fakat haydutlar tam anlamıyla yenilmedikleri için kervana bir ulak göndermişler ve kervandaki kafirlerin ve mallarının kendilerine teslim edilmesini istemişlerdir:

“...Prensimizin isteği şudur; Caravan basha (kervan başı), diğer tüm Bussarmans⁷¹, yani sünnetli olanlar, sizin canınızı istemiyoruz, aranızda inanmayanlar, yani biz Hristiyanlar, mallarıyla beraber var. (Bunları teslim ederseniz) mallarınızla beraber gitmenize sessizce göz yumacak. Fakat aksi olursa ve sizi yenerseniz, ki mutlaka yenecektir, size kafirlerden daha sert davranacak. Kervan başı şöyle cevap verdi: aramızda Hristiyan veya başka yabancılar yok sadece (korumamız altında) iki Türk⁷² var. Onları teslim etmektense ölmeyi tercih ederim. (Prens) bilmeli ki tehditlerinden korkmuyoruz, günü geldiğinde bunu görecektir.”⁷³

Haydutların sorgulamalarına rağmen bir şey bulunamamış ve tekrar muharebeye hazırlanan kervanla haydutlar anlaşmaya razı olmuşlardır. Böylece Jenkinson ikinci defa kurtulmuştur. Kervan Ceyhun Nehrini geçerek 23 Aralık’ta Buhara’ya ulaşmayı başarmıştır. Jenkinson Buhara’nın manzarasını şöyle tarif etmektedir:

“23 Aralık’ta Bactaria topraklarındaki Boghar’a (Buhara) vardık. Buhara arazinin en alçak yerinde kurulmuş olup, çeşitli kapılarla ve topraktan yüksek surlarla çevrilidir. Şehir üç parçaya ayrılmıştır: İki parçası krala, diğer parçası pazar ve her çeşidinin kendilerine has yerleri olan tüccarlara aittir. Şehir çok büyüktür ve evleri topraktandır. Fakat çok sayıda taştan yaldızlı ve şaşalı; ev, tapınak ve anıtlar vardır. Özellikle

⁶⁸ Age, s. 329.

⁶⁹ Hakluyt, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*, C.1, s. 329.

⁷⁰ Age, s. 330.

⁷¹ “Müslümanlar”

⁷² Burada Anadolu Türkleri kastediliyor.

⁷³ Hakluyt, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*, C.1, s. 330.

*kireçtaşından yapılar öyle suni yapılmış ki (bana) bu dünyadan değilmiş gibi gelmişti, (onları tasvir etmek) çok uzun zaman alır.*⁷⁴

Jenkinson, Safevîlerle olan savaşlar ile bölgedeki mezhep, kültür farklılıklarını kendi bakış açısı üzerinden şöyle açıklamaktadır:

*“Buhara ülkesi bir zamanlar Perslerin yönetimi altındaydı ve şimdi Pers dili konuşmaktadır. Fakat şimdi kendi başına bir (bağımsız) krallık olduğu için bahsi geçen Perslerle dinî sebeplerle acımasız savaşlar yaparlar. Fakat hepsi Mahometist (Muhammedî) inancındadır. Savaşma gerekçelerinin birisi de Perslerin, Buharalılar ve diğer Tatarlar gibi üst dudaklarının kılını (bıyıklarını) kesmemeleridir. (Tatarlar) bunu çok büyük günah sayarlar ve onları aynı Hristiyanlara dedikleri gibi caphar (kafir) diye çağırırlar ki bu inanmayanlar demektir.”*⁷⁵

Jenkinson 26 Aralık'ta Buhara'nın yöneticisi Abdullah Han'ın (1583-1598) karşısına çıkarılmıştır. Abdullah Han bu sırada tüm Şeybanî topraklarının (Mâverâünnehir) yöneticisi olmayıp amcası Pir Muhammed'e tabiydi.⁷⁶ Jenkinson Hanla tanışmalarını şöyle anlatmaktadır:

*“Aynı 26'ncı günü bahsedilen kralın karşısına çıkmam emredildi. Ona Rus İmparatorundan gelen mektupları sundum. Bizi çok iyi ağırlamış, huzurunda yemek yememizi istemişti. Beni çok defa çağırır, gizli odasında arkadaş gibi Rus İmparatoru ve Büyük Türk'ün (Kanuni Sultan Süleyman) gücü hakkında, ülkelerimizin kanunları, dini hakkında sohbetler ederdi. Önünde silahlarla ateş etmemizi istemiş ardından kendisi de talim yapmıştı. Bunca ağırlamadan sonra ben gitmeden kendisinin fazlaca Tatar olduğunu gösterdi çünkü savaşa, bana borçlu olarak gitti ve ayrılmadan bana ödeme yapmadı. Bunun için emirler verdiyse de çok az ödeme aldım. Bir kısmı için indirim gitmek zorunda kaldım bir kısmı için de mal verilerek ödeme yapıldı...”*⁷⁷

Jenkinson, Abdullah Han'ın hırsızlara karşı koruma verdiğini, hatta bazılarını astığını anlatmaktadır. Bir süre sonra alacaklı olduğu paranın bir kısmının daha ödendiğini belirtmektedir. Jenkinson ayrıca Buhara'nın büyük pazarından ve çevre bölgelerden gelen çeşitli mallardan bahsetmektedir.

Jenkinson Cathay'a doğru yola çıkmak için hazırlanmış fakat savaşlardan dolayı Rusya'ya geri dönmek zorunda kalmıştır. Hazar Denizinden botla, ardından kara yoluyla Moskova'ya 1559 yılında ulaşabilmiştir. Buradan yola çıkarak vatani İngiltere'ye 1560 yılında geri dönebilmiştir. Jenkinson bu yolculuktan sonra 1561, 1566 ve 1571'te tekrar yolculuğa çıktıysa da Çin ülkesine ulaşmayı başaramamıştır.⁷⁸

SONUÇ

Jenkinson'un Çin'e ve Hindistan'a ulaşma hedefleri başarılı olmasa da Rusya, Türkistan ve İran'la ticarî bağların kurulması açısından keşif seferleri kârlı olmuştur. İngiliz Moskova Şirketi XVII. yüzyılın ortalarına kadar önemini korumayı başarmıştır. İngiltere-Rusya ilişkilerinin zayıflamasına bağlı olarak şirket zamanla ekonomik önemini kaybetmiş, geç dönemde varlığını ancak yardım kuruluşu olarak devam ettirmiştir. İngiltere'nin zamanla alternatif yollar ve koloniler elde etmesi de İngilizler açısından şirketin ve bölgenin önemini azaltmıştır. Ancak XIX. Yüzyılda, Rusya ve İngiltere arasındaki Türkistan'ı da kapsayan etki alanı yarışı (tarihyazımında geçen şekliyle “Büyük Oyun”), bölgenin önemini tekrar artırmıştır. Bu dönemde bir diğer önemli aktör ise Doğu Hindistan Şirketi olmuştur. Şirket kurulduğu Güney Asya'dan; Türkistan, İran ve Afganistan'a doğru nüfuz alanını genişletmeye çalışmıştır. Şirket sadece ticari faaliyetlerle değil, aynı zamanda askeri güç ve siyasi manevralarla da bölgede önemli bir siyasi ve ekonomik güce sahip olmuştur. 1858'deki Hint İsyanından sonra şirketin yetkileri azaltılsa da bölgede doğrudan yönetimi tahsis eden İngilizlerin, Asya'daki nüfuzu artmaya devam etmiştir.

Jenkinson'un yazım tarzı, XVI. yüzyıl Avrupa'sındaki diğer yazarların üsluplarına yakınlık göstermektedir. Örneğin kullandığı etnonimlere bakılacak olursa Jenkinson, “Türk” etnonimini yalnızca Osmanlı bağlamında kullanmış, Börçiginlerin yönetimi altında yaşayan Türkler için ise “Tatar” etnonimini kullanmıştır. Bu bağlamda Kazan'dan Buhara'ya tüm Türkler, Tatar adı altında verilmektedir. Azerbaycan Türkleri ise “Persian” adı altında verilmektedir. Bu bağlamda Pers dili altında kayıta geçirdiği kelimeler (örn. *Quoshe quel*/Hoş Gel'diniz', *Basmackes*/Ayakkabı) çoğunlukla Türkçedir. Modern etnografik sınıflandırma ile uyuşmayan bu kullanımlar, diğer Avrupalı yazarlarda olduğu gibi etnik ayırmadan çok bahsedilen kişilerin tabii oldukları devletin egzonimi ile alakalıdır. Ayrıca Jenkinson birçok kavramı ülkesindeki kavramlarla açıklamaktadır. Örneğin Osmanlı ordusunda gördüğü kadınların Hackney atlarına binmediğini veya Türklerin morrion başlıkları

⁷⁴ Age, s. 331.

⁷⁵ Age, s. 331.

⁷⁶ Jenkinson, Age, s. 85.

⁷⁷ Hakluyt, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation, C.1*, s. 332.

⁷⁸ Lamiya, Gafer-zada, “Jenkinson's Original Map as a Source on the History of the Safavid Empire”. *Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, C.3 S.2, 2022, s. 150-182.

ANTHONY JENKINSON'UN GÖZÜNDEN TATAR ÜLKELERİNDEKİ RUS İŞGALİ

giymediklerini varsaymak gerekmektedir. Bu yazım şekli, İngiliz okuyucusunun betimlemeleri daha iyi anlaması için kullanılmaktadır. Yazdıklarından anlaşıldığı kadarıyla, tercümanın bağlamı iyi aktaramamasından veya kendi algısının yabancılığından kaynaklı hatalı aktarımlar da yapmıştır. Örneğin bazı Tatarların (yasal olarak) beş eşlerinin olmadığı varsayılabilir. Jenkinson'un güvenilir bulunabilecek aktarımları ise işgal altındaki halkın yaşadığı sıkıntıları aktardığı bölümler olarak verilebilir. Jenkinson'un, Hristiyan Rusları Müslüman Tatarlara tercih etmesi beklendiği olsa da duruma pragmatik yaklaştığı ve kısmen tarafsız olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Jenkinson, Tatar topraklarındaki Rus işgalinin politik ve dini meşrutiyetini kanıtlamaya çalışan Rus kaynaklarından ayrılmaktadır. Zira bölgedeki ticari olanakları rapor eden bir tüccar için yerel refah veya felaketler birincil önem taşımaktadır. Unutulmaması gereken durum şudur ki; dönemin gezginleri ve kaşifleri bilimsel amaçla giden insanlar değil, öncelikle kâr ve istihbarat elde etmeyi düşünen asker ve tüccarlardır. Sonuç olarak Jenkinson, dönem açısından önemli kaynaklardan birisidir.

KAYNAKÇA

BAKTIR, Hasan, "17. Yüzyılda İngiliz Tüccarlar ve İpekyolu: Keşifler Dönemi'nde İngiliz Tüccarların İpek Yolu'na Ulaşma Teşebbüsleri", *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, C. 3, S. 1, 2018, s. 151-159.

BERNADETTE, Andrea, *The Lives of Girls and Women from the Islamic World in Early Modern British Literature and Culture*, University of Toronto Press, Toronto 2017.

"Copy of an Original Order of Queen Elizabeth", *Gentleman's Magazine and Historical Chronicle*, C. 24, Londra 1754.

DURGUN, Fatih, "Batılıların Doğu Hakkındaki Tahayyüllerine Özgün Bir Örnek Olarak Presbyter Johannes (Prester John) Efsanesinin Ortaya Çıkışı: 1165 Öncesi", *Akademik Hassasiyetler*, C. 7, S. 14, Aralık 2020, s. 71-94.

DMİTRİEVA, Olga, *Britannia & Muscovy: English Silver at the Court of the Tsars*, Yale University Press, 2006.

KEENAN, Edward L., "How Ivan Became 'Terrible'", *Harvard Ukrainian Studies*, C. 28., S. 1/4, 2006, s. 521-542.

GAFAR-ZADA, Lamiya, "Jenkinson's Original Map as a Source on the History of the Safavid Empire" . *Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, C. 3 S. 2, 2022, s. 150-182.

GOLDSMİD, E.. *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation, collected by Richard Hakluyt, Preacher, Vol. III: North-Eastern Europe and Adjacent Countries, Part II: The Muscovy Company and the North-Eastern Passage*, E. & G. Goldsmid, Edinburgh 1886.

HAKLUYT, Richard, Purchas, Samuel, *The Origin and Early History of the Russia or Muscovy Company*, Londra 1830.

HAKLUYT, Richard, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation, C.1*. Londra 1599.

HAKLUYT, Richard, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation, C.2*, Londra 1599.

HİLDER, F. F. "Origin of the Name 'Indian.'", *American Anthropologist*, C. 1, S. 3, 1899, s. 545-549.

JENKINSON, Anthony, *Early Voyages and Travels to Russia and Persia by Anthony Jenkinson and other Englishmen*, ed. Edward Delmar Morgan ve Charles Henry Coote. New York 1886.

KILIÇ, Remzi, "Kânunî Sultan Süleyman'ın Tebriz Seferi (1548-1549) ve Nahçıvan- Revan-Karabağ (1552-1554) Seferleri ve Sonuçları", *Journal of Universal History Studies* C.3(Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue), 2020, s. 191 – 215.

KÖSE, Kürşad, "Rus ve Osmanlı Kaynaklarına Göre Osmanlı Devleti'nin 1569 Astarhan Seferi", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 3, Ocak 2020, s. 63-76.

MAYERS, Kit, *North-East Passage to Muscovy*. Sutton Publishing, 2005.

MAYERS, Kit, *The First English Explorer: The Life of Anthony Jenkinson (1529-1611) and His Adventures on the Route to the Orient*, Matador, 2016.

İBRAHİM YEŞİLYURT

MİLLER, William, A History of the United States, Dell, 1962.

OAKLEY, Stewart P., *War and Peace in the Baltic 1560–1790*, Routledge, Londra ve New York 1992, s.24.

PELENSKİ, Jaroslaw, “Muscovite Imperial Claims to the Kazan Khanate”, *Slavic Review*, C. 26, S. 4, Aralık 1967, s. 559-576.

PINKERTON, John, *A General Collection of the Best and Most Interesting Voyages and Travels Volume I*, Longman, Hurst, Rees, and Orme, 1810.

SZYKUŁA, Krystyna, “Unexpected 16th Century Finding to Have Disappeared Just After Its Printing – Anthony Jenkinson’s Map of Russia, 1562”, *Cartography - A Tool for Spatial Analysis*, Ed. Carlos Bateira, 2012, s. 112-153.

ŠEVČENKO, Ihor, “Muscovy's Conquest of Kazan: Two Views Reconciled”, *Slavic Review*, C. 26, S. 4, Aralık 1967, s. 541-547.

YULE, Henry, *Cathay and the Way Thither, Volume 1: Being a Collection of Medieval Notices of China*, Cambridge University Press, 2010.

 GTTAD	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

